

РАРИТЕТНІ ВИДИ НОВОСТВОРЕНОГО ЗАКАЗНИКА «РЯСНЯНСЬКИЙ» ТА РЕЖИМ ЙОГО ОХОРОНИ

Ю. Л. Скляр, к.б.н., доцент, Сумський національний аграрний університет

О. М. Бур'ян, Сумський міський центр еколого-натуралістичної творчості учнівської молоді

Надана інформація про новостворений ботанічний заказник місцевого значення «Ряснянський». Показано, що у його межах репрезентовано типовий балковий лучно-степовий комплекс. Тут зростають рослини, які включені до Червоної книги України, та ті, що підлягають особливій охороні на території Сумської області. Оцінено стан ценопопуляцій *Bulbocodium versicolor* (Ker Gawl.) Spreng. та *Adonis vernalis* L. Результати досліджень засвідчили їхню еталонність та високу здатність до стійкого та довготривалого існування на зайнятій території. Для забезпечення ефективного збереження природних комплексів та біорізноманіття заказника розроблено природоохоронний режим його території.

Ключові слова: природно-заповідний фонд, раритетні види, біорізноманіття, популяції, природоохоронний режим.

Постановка проблеми. Внаслідок господарювання в Україні, особливо в останнє століття, відбулися значні зміни в ландшафтах та середовищах існування. Зокрема, екстенсивний розвиток сільського господарства призвів до значного зменшення ландшафтного різноманіття. Так, більше 40 відсотків площі України в минулому були вкриті степами. Сьогодні їх залишилося близько 3 – 3,5 відсотків. Однак на цих територіях зосереджено 30 відсотків усіх видів флори і фауни, занесених до Червоної книги України [1].

В сучасних умовах особливої значущості та актуальності набуває створення нових об'єктів природно-заповідного фонду, перш за все на територіях, де нині збереглися залишки степових екосистем. У зазначеному аспекті важливою подією для Сумської області стало оголошення 22.12.2016 року Рішенням Сумської обласної ради на площі 108,1 га нової природоохоронної території: ботанічного заказника місцевого значення «Ряснянський», територія якого являє собою типовий балковий лучно-степовий комплекс.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На теперішній час наукові публікації, у яких би характеризувалися природні комплекси та біорізноманіття місцевості, що увійшла до складу заказника «Ряснянський», відсутні. Винятком є лише видання енциклопедичного характеру або відомості про районування України, в яких надається узагальнена інформація про природні умови Краснопілляського адміністративного району [2, 3], про характерні ознаки Краснопіллясько-Тростянецького геоботанічного району [4] або Тростянецько-Сумського фізико-географічного району [5].

Мета досліджень. Метою цієї публікації є: надати інформацію про раритетні види рослин, що зростають у межах ботанічного заказника «Ряснянський», оцінити стан їхніх популяцій та запропонувати природоохоронний режим цієї території.

Вихідний матеріал, методика та умови проведення досліджень. Новостворений

заказник розташований в південній частині Краснопілляського району між селами Земляне, Лісне та Майське. Його територія розміщена в північно-східній частині Лівобережного Лісостепу України. За фізико-географічним районуванням України вона входить до складу Сумсько-Тростянецького фізико-географічного району Сумської схилово-височинної фізико-географічної області Лівобережно-Дніпровської провінції Лісостепової зони [5], а згідно геоботанічного районування України знаходиться в межах Краснопіллясько-Тростянецького геоботанічного району Сумського геоботанічного округу Середньоросійської лісостепової підпровінції Східноєвропейської провінції Європейсько-Сибірської лісостепової області [4].

Вивчення фіторізноманіття заказника здійснено на основі використання загальноприйнятих геоботанічних [6, 7] та популяційних методів [8, 9]. Популяційний аналіз насамперед був спрямований на визначення розмірів популяційних полів та популяційної щільності рідкісних видів рослин. Для встановлення останньої, в досліджуваних фітоценозах за випадковою системою розташовували 25 – 30 облікових ділянок площею 0,25 м², у межах яких підраховували кількість рослин відповідного виду.

Результати досліджень. Встановлено, що трав'яний покрив на території заказника «Ряснянський» вирізняється значною видовою та ценотичною різноманітністю та непоганою збереженістю. У весняний період у його складі, зокрема, представлені *Gagea lutea* (L.) Ker Gawl, *Primula veris* L., *Ficaria verna* Huds., *Scilla siberica* Haw. Тут зростає вид, який підлягає особливій охороні на території Сумської області – *Hyacinthella leucophaea* (K. Koch) Schur [10], а також види, які занесені до Червоної книги України: *Bulbocodium versicolor* (Ker Gawl.) Spreng та *Adonis vernalis* L. [11].

Bulbocodium versicolor – це ранньовесняний ефемероїд. Вона є Європейським помірно-субтропічним видом. В Україні вид поширений у Лісостепу та Степу, у світі – у лісостеповій та

степовій зонах (від Угорщини до Дагестану), а також у Східному Середземномор'ї. Причинами негативних змін чисельності популяцій *Bulbocodium versicolor* у світі останнім часом є розорювання цілинних степів, інтенсивне випасання худоби, масове зривання на букети.

На Сумщині знаходяться найбільш північні її локалітети – *B. versicolor* перебуває тут на межі поширення. Зустріти її можна поодинокі в околицях с. Катеринівка та хутора Бойків, що в Білопільському районі. Серед відомих науковцям популяцій найбільшою на Сумщині є та, що розміщена на території заповідника «Михайлівська цілина» і прилягаючих балках в околицях с. Жовтнєве Лебединського району.

З врахуванням високої соцологічної та естетичної цінності *B. versicolor* на території, що зараз вже включена до ботанічного заказника «Ряснянський» було здійснене детальне вивчення ценопопуляцій цієї рослини. У межах заказника популяція *B. versicolor* має амебоподібну форму довжиною приблизно 1 км, шириною – від 25 до 130 м. Її площа близько 7,8 га. Середня популяційна щільність рослин цього виду становить 7,24 шт./м², а загальна чисельність перевищує 5,5 млн. екз.

Ще один вид із числа занесених до Червоної книги України – *Adonis vernalis*, як і *B. versicolor*, є багаторічною рослиною. Розмножується *Adonis vernalis* досить важко: лише за умови формування симбіотичних взаємозв'язків та мікоризи із грибами. Крім того, насіння *A. vernalis* проростає тільки через десять-дванадцять років після потрапляння у ґрунт. Унікальні цілющі властивості цієї рослини дозволяють використовувати її для лікування цілого ряду хвороб різної природи і походження.

За результатами застосування популяційного аналізу встановлено, що у межах заказника «Ряснянський» популяція *A. vernalis* має площу: близько 5,6 га. Середня популяційна щільність становить 6,7 шт./м², максимальна 13,2 шт./м², а мінімальна – 0,4 шт./м². Загальна кількість особин у популяції сягає близько 375200 екз.

Отже, територія ботанічного заказника місцевого значення «Ряснянський» представлена природними об'єктами, що мають особливу природоохоронну, наукову, естетичну, освітню та виховну цінність. З метою збереження біорізноманіття та забезпечення невиснажливого використання природних ресурсів, нами запропоновано режим території цього природоохоронного об'єкта.

Вважаємо, що на території заказника потрібно **заборонити**:

- збір рослин, занесених до Червоної книги України, та регіонально рідкісних видів, їхніх квітів, стебел, кореневищ та плодів;
- будь-яке будівництво;

- геологорозвідувальні роботи, розробку всіх видів корисних копалин, будь-яке порушення ґрунтового покриву;

- зберігання на його території всіх видів отрутохімікатів;

- влаштування літніх таборів сільськогосподарських тварин та пташників;

- інтродукцію нових видів рослин і тварин без відповідних, узгоджених в установленому порядку, обґрунтувань наукових закладів;

- використання хімічних засобів боротьби із хворобами та шкідниками рослин без наукових обґрунтувань;

- розведення багать та випалювання сухих рослинних решток;

- забруднення та засмічення території заказника хімічними речовинами, паливно-мастильними матеріалами, побутовими відходами, тощо, миття автотранспорту;

- інші види господарської діяльності, які можуть призвести до порушення природних зв'язків та ходу природних процесів, втрати наукової цінності природних комплексів, які знаходяться під охороною.

На території заказника можна **дозволити**:

- використання рослинних ресурсів в порядку загального користування;

- використання біологічних засобів боротьби з особливо небезпечними хворобами рослин після наукового обґрунтування необхідності їх використання;

- проведення протипожежних заходів;

- використання території в рекреаційних та освітньо-виховних цілях (проведення екскурсій, семінарів тощо).

- перебування людей і техніки землекористувача під час виконання природоохоронних робіт та охорони території;

- проведення науково-дослідних та природоохоронних робіт на території заказника;

- регульоване сінокосіння та випасання худоби не раніше ніж з 1 червня.

Висновки. У межах ботанічного заказника «Ряснянський» встановлене зростання раритетних видів рослин, які знаходяться під охороною на регіональному та державному рівнях. Ценопопуляції видів, занесених до Червоної книги України (*Bulbocodium versicolor* та *Adonis vernalis*) у межах цього заказника займають значні площі, вирізняються високою чисельністю рослин та популяційною щільністю особин. Сучасний стан ценопопуляцій свідчить про їхню еталонність та високу здатність до стійкого та довготривалого існування на зайнятій території. Однак, нерегламентоване антропогенне втручання може призвести до погіршення їхнього стану і навіть до втрати цих важливих осередків біорізноманіття. Для попередження таких негативних явищ актуальним є суворе дотримання природоохоронного режиму території, що

запропонований у цій публікації.

Список використаної літератури:

1. Національна Доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні у 2014 році. – К. : Міністерство екології та природних ресурсів України, ФОР Грін Д.С., 2016. – 350 с.
2. Географічна енциклопедія України. – Т. 2. – К., 1990. – 480 с.
3. Географічна енциклопедія України. – Т. 3. – К., 1993. – 477 с.
4. Геоботаничне районування Української РСР // Т. Л. Андрієнко, Г. І. Білик, Є. М. Бродіс [та ін.] – К. : Наук. думка, 1977. – 302 с.
5. Маринич О. М. Удосконалена схема фізико-географічного районування України / О. М. Маринич, Г. О. Пархоменко, О. М. Петренко, П. Г. Шищенко // Укр. географ. журн. – 2003. – № 1. – С. 16 – 20.
6. Полевая геоботаника [в 4 т]. – М. : Издательство Академии Наук СССР, 1959. – Т. 1. – 444 с.
7. Полевая геоботаника [в 4 т]. – М.-Л. : Наука, 1964. – Т. 3. – 530 с.
8. Злобин Ю. А. Принципы и методы изучения ценологических популяций растений / Ю. А. Злобин. – Казань : Изд-во Казанского ун-та, 1989. – 146 с.
9. Злобин Ю. А. Популяционная экология растений : современное состояние, точки роста / Ю. А. Злобин. – Сумы : Университетская книга, 2009. – 263 с.
10. Андрієнко Т. Л. Офіційні переліки регіонально рідкісних рослин адміністративних територій України (довідкове видання) / Т. Л. Андрієнко, М. М. Перегрим. – К. : Альтерпрес, 2012. – 148 с.
11. Червона книга України. Рослинний світ / За ред. Я. П. Дідуха – К. : Глобалконсалтинг, 2009. – 900 с.

РАРИТЕТНЫЕ ВИДЫ НОВОСОЗДАННОГО ЗАКАЗНИКА «РЯСНЯНСКИЙ» И РЕЖИМ ЕГО ОХРАНЫ

Ю. Л. Скляр, Е. Н. Бурьян

Предоставлена информация о новом ботаническом заказнике местного значения «Ряснянский». Показано, что в его пределах представлен типичный балочный лугово-степной комплекс, где произрастают виды растений, которые включены в Красную книгу Украины, и подлежащие особой охране на территории Сумской области. Оценено состояние ценопопуляций *Bulbocodium versicolor* (Ker Gawl.) Spreng. и *Adonis vernalis* L. Результаты исследований показали их эталонность и высокую способность к устойчивому и длительному существованию на занятой территории. Для обеспечения эффективного сохранения природных комплексов и биоразнообразия заказника разработан природоохранный режим его территории.

Ключевые слова: природно-заповедный фонд, раритетные виды, биоразнообразие, популяции, природоохранный режим.

RARE SPECIES NEWLY CREATED RESERVE "RIASNIANSKYI" AND ITS PROTECTION MODE

Iu. L. Skliar, O. M. Buryan

The aim of the publication is: to provide information about rare species of plants that grow within the botanical reserve "Riasnianskyi" assess the state of their populations and offer environmental protection regime of the territory.

The newly created reserve is located in the southern part of the Krasnopillia area between the villages Zemline, Lisne and Mayske. Its territory is located in the northeastern part of left-bank Forest-Steppe of Ukraine.

It was found that the grass cover on the reserve "Riasnianskyi" features a large variety of species and coenotic and good preservation. Here grows species which is subject to special protection in the territory of Sumy region - *Hyacinthella leucophaea* (K. Koch) Schur, as well as species that are listed in the "Red Book of Ukraine": *Bulbocodium versicolor* (Ker Gawl.) Spreng and *Adonis vernalis* L. To ensure the effective conservation of natural systems and biodiversity had been developed environmental regime of botanical reserve "Riasnianskyi".

Key words: Natural reserve fund, rare plants, biodiversity, populations, conservation regime.

Надійшла до редакції: 28.04.2017.

Рецензент: Коваленко І.М.